

AKMEOLOGIK YONDASHUVNING IJODIY QOBILIYATNI SHAKLLANTIRISHDAGI IMKONIYATLARI

N.B.Matkarimova

Nizomiy nomidagi TDPU erkin tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6529217>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 01-may 2022

Ma'qullandi: 10- may 2022

Chop etildi: 15- may 2022

KALIT SO'ZLAR

Akmeologiya, akemologik yondashuv, "akme" cho'qqi, "Akme"toifa, ijodkorlik, ijodiy qobiliyat

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada akmeologik yondashuvning ijodiy qobiliyatni shakllantirishdagi imkoniyatlari haqida ma'lumotlar bayon etilgan. Shu bilan birga akmeologiyaning fan sifatida ahamiyatli tomonlari hamda uning ijodiy shaxsni rivojlanishidagi muhim aspektlariga ham to'xtalib o'tilgan.

Akmeologiya – bu inson faoliyatining turli sohalarida cho'qqilarga chiqish qonunlari, mexanizmlari va usullarini o'rganadigan nisbatan yangi fan. "Akme" toifasini hayotdagi inson rivojlanishining eng yuqori nuqtasi sifatida belgilab, uni psixologik va akmeologik bilimlarning tizimni tashkil etuvchi toifasi sifatida ko'rib chiqsak, biz akmeologik mavzuni insonning progressiv va gumanistik o'zini o'zi anglashining ko'p qirrali muammosiga murojaat qilamiz; shaxsning professionalligi va professionalligi masalalari; ijodkorlik masalalari; shaxsning o'zini o'zi bilish va o'zini o'zi rivojlantirish masalalari. Shubhasiz, bu savollar qisman psixologiya fanining sohasiga tegishli bo'lib, ular bir qator jihatlarida psixologiya va akmeologiya o'rtasidagi bog'liqlik uchun asos bo'lgan va psixologik ta'limning mazmunini

integratsiya xususiyatini beradigan an'anaviy shakllangan psixologiya fanidan tashqariga chiqadilar.

Akmeologiya integrativ fan sifatida psixologiya va ayniqsa uning markaziy sohalar, masalan, shaxs psixologiyasi va rivojlanish psixologiyasi bilan juda yaqin fanlararo bog'liqlikka ega. Yetuk shaxsning rivojlanishini o'rganishda muhim bo'lgan umumiy akmeologik jihat bevosita psixologik jihatdan farq qiladi.

Akmeologiya va pedagogik fanlar rivojlanishining hozirgi bosqichida ijodiy qobiliyatga bag'ishlangan tadqiqot ishlari mavjud bo'lib, bunda bugungi kunda o'qitishda tabaqalashtirish, integratsiyalash hamda o'quvchilar ijodiy qobiliyatini rivojlantirish masalasi birinchi o'rinda turishini ko'rish mumkin.

Akmeologik yondashuv - bu akmeologik muammolar va ularni hal qilish

uchun printsiplar, texnikalar va usullar tizimi hisblanib, ular metodologik printsiplarga, o'rganilayotgan ob'ektga nisbatan pozitsiyaga, shuningdek, akmeologik tadqiqot usullarini qo'llash va amaliy muammolarni hal qilishga asoslangan.

Ilmiy tadqiqotlarda shaxsiyatni rivojlantirish muammolarini ishlab chiqishda akmeologik va psixologik yondashuvlarni umumlashtirilgan holda qiyosiy tahlillar amalga oshiriladi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, shaxs bilan bog'liq masalada kamida ikkita asosiy yondashuv ustunlik qiladi. Ulardan birida "biologik" yoki tabiiy sharoitga ta'sir qilish bo'lsa, boshqa yondashuv "odamdagi ijtimoiy" ustuvorlikni tarbiya, ta'lim, ijtimoiy muhitning ta'siri va boshqalar bilan bog'liq.

Akmeologik va psixologik yondashuvlar orasidagi yana bir farq shaxsni rivojlantirish muammosiga tegishli.

Akmeologik yondashuvlar gumanistik psixologiya g'oyalariga yaqin bo'lsa ham, u bir xil emas. Akmeologlar uchun nafaqat o'z-o'zini anglash jarayonlari, balki akmeologik nuqtai nazardan tubdan bo'lgan narsa, ularning yo'nalishi ham muhimdir.

Akmeologik yondashuvga muvofiq ish olib boradigan zamonaviy tadqiqotchilarning aksariyati (A.A.Derkach, N.V.Kuzmina, V.N.Maksimova, N.M.Poletayeva va boshqalar) odamning "akme" cho'qqiga erishishi bilan bog'liq omillarni ajratishga intilishadi, shartli ravishda ob'ektiv va sub'ektivga bo'linadigan insonning ijtimoiy, psixologik xususiyatlar, makro va mikro omillar. Masalan, faoliyatning sub'ekti sifatida insonning shaxsiy xususiyatlarini yoki

xususiyatlarini hisobga olgan holda, bu holda o'z ustida ishlash va o'z-o'zini rivojlantirishga intilish, yuqori natijalar berishi va tegishli yutuqlarga hissa qo'shishi mumkin.

Ta'lim jarayonidahi shaxsning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish borasidagi tadqiqotlarda B.G. Ananiev, N.V. Kuzmina, A.A. Derkach, E.A. Klimov, Yu.N. Kulyutkin, N.V. Kuxarev, A.K. Markova, L.M. Mitina, N.F. Vishnyakova, V.D. Shadrikov, I.A. Zyazyun va boshqalarning tadqiqot ishlari asos sifatida muhim ro'l o'ynaydi.

"Ijodkorlik tabiati" ta'rifi bo'yicha tadqiqotlarda esa A.V.Brushlinskiy, A.M.Matyushkin, A.P. Ponomarev, A.B. Ermolaeva-Tomin, B.M. Teplova, D.Bogoyavlenskiy, A.V.Zaporojets, V.A. Krutetskiy, A.V. Petrovskiy A. Anastasi, E.P. Torrance, S.V. Teylor ilmiy natijalarga erishgan.

Akme ma'lum bir jihatdan insoniyat taraqqiyotining eng yuqori cho'qqisi bo'lishiga qaramay, dinamikaning "eng yuqori nuqtasi" modeli o'zi yutuqlardan keyin pasayish, orqaga qaytish imkoniyatlarini taklif qiladi. Psixologik-pedagogik tadqiqotlarda acme shaxsning somatik, fiziologik, psixologik va ijtimoiy holati sifatida tavsiflanadi, bu faoliyat va ijodda eng yuqori ko'rsatkichlarga erishish bilan tavsiflanadi [18].

A.A.Derkach kasbiy rivojlanishning zamonaviy akmeologik nazariyalari "ko'p cho'qqiga chiqqan" hodisa modeliga asoslanganligini ta'kidlaydi: "Akme hayot harakati va rivojlanishining so'nggi nuqtasini anglatmaydi, balki undan yuqori bosqichga ko'tarilishning yangi ufqlari ochiladigan cho'qqini anglatadi" [18].

Cho'qqiga chiqish omillarini o'rganish texnologiyasi va keyingi cho'qqilarga

chiqish jarayonini optimallashtirishga yordam berishi mumkin. Akmeologlar (A.A.Bodalev, M.V.Voitenko, I.D.Demakova, N.B.Lavrent'ev, A.N.Suxova va boshqalar) to'g'ridan-to'g'ri kattalarning rivojlanishi, ayniqsa, uning yutuqlari cho'qqisi uning rivojlanishi bolalik va o'spirinlik davrining har bir bosqichida qanday rivojlanganligiga bog'liq deb hisoblaydi. Demak, "kichik akme" tushunchasi, ya'ni. har bir yosh uchun xos bo'lgan shaxsning o'z cho'qqisiga chiqishi. A.A.Bodalev "kichik akme odamning makroakmasining boshlang'ichi" ekanligini ta'kidlaydi[11;165-b.]. Kichkina cho'qqilarga chiqa olmaslik kattalarni tanazzulga (katabol), inqirozga, uning qobiliyatlarini past baholashga olib kelishi mumkin. Akmeologik pozitsiya darajalaridan yangi akme chiqishga imkon beradigan, bitta akme yo'qligini, ko'p sonli akme borligini ko'rsatadi.

Pedagogik faoliyatni sifat jihatidan yangilash uchun o'quv amaliyotida o'quvchilarning o'zini-o'zi bilishini, o'z taqdirini o'zi belgilashi va o'z-o'zini anglashini rag'batlantirish usullarini puxta egallash kerak. Shuning uchun mavjud ijtimoiy munosabatlarning ko'payishi va barqarorligi ustida ishlaydigan reproduktiv ta'limdan, samarali ijod qilishga qodir shaxsga yo'naltirilgan ta'limga o'tish amalga oshiriladi.

Bugungi kunda umumta'lim maktablariga o'quvchilarda tarbiyalash va o'qitish, bolani muvaffaqiyatli ijtimoiylashishga tayyorlash va kelajakdagi faoliyat yo'lini ongli tanlash vazifasi yuklatilgan. So'nggi yillarda ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatadigan akmeologik texnikalar, akme-texnologiyalari shaxsiy va professional muvaffaqiyat masalasining amaliy yechimiga qaratilgan eng maqbul,

eng samarali usullarni amaliyotga tatbiq etilmoqda. Yangi pedagogik texnologiyalar yaratilmoqda, allaqachon ma'lum bo'lganlar va qo'llanilib kelinayotganlar esa yangilanmoqda, chunki an'anaviy ta'lim tizimining yangi ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy sharoitlarga mos kelmasligi tobora ravshan bo'lmoqda.

V.N.Maksimova fikriga ko'ra "Acme" eng yuqori cho'qqidir. Akmeologiya – bu faoliyatda yuksaklikka erishish yo'lidagi ta'limning tubdan qarama-qarshiligini hal qilishni tartibga soluvchi qonunlar fanidir"[31;27-b.]. O'quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirishning nazariy va uslubiy tomonlarini akmeologik yondashuv asosida ko'rib chiqish kerak, chunki akmeologiyaning asosiy nuqtasi – bu professionallikning yuqori darajalariga erishishdir, deydi.

Akmeologiya ma'lum darajada psixologiyaning tarkibiy qismidir, chunki unda insonning yetukligi muammosi bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarni tadqiq qiladi.

L.N.Dobryakovaning so'zlariga ko'ra, "Akmeologiya – bu yaxlit ijtimoiy mavzuni o'rganadigan, rivojlantiradigan universal intizomdir"[18; 23-b.].

A.S.Anisimovning so'zlariga ko'ra, akmeologiya faoliyat va inson ijodining cho'qqilaridagi yutuqlarning qonunlari va omillari to'g'risidagi fanlararo fandir"deydi[8;772-b.].

Akmeologik yondashuv - bu akmeologik muammolar va vazifalarni hal qilishga imkon beruvchi printsiplar, uslublar va usullar tizimi. Uni kasbiy ta'limda amalga oshirish o'qituvchilar tayyorlash sifatini oshiradi va o'quvchilarning ijodiy salohiyatini yangilashga, ularning kasbiy mahoratini oshirishga pedagogik ta'sir ko'rsatishdan

iborat. Bunda muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiya berish, faoliyatda o'z-o'zini takomillashtirish va muvaffaqiyatni o'zini kasbda amalga oshirish istagini shakllantirish, kasbiy bilim va ko'nikmalarni doimiy ravishda yangilab turish qobiliyati va ehtiyojlarini, ijodiy o'zini o'zi rivojlantirishga yo'naltirish, kasbiy mahorat cho'qqilarini egallashda yaqqol namoyon bo'ladi. Ushbu yondashuvni kasbiy ta'lim amaliyotida amalga oshirish orqali o'quvchi shaxsining akmeologik yo'nalishini shakllantirish orqali ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin.

Akmeologik yo'nalish - bu shaxsning umumiy yo'nalishining sifat xususiyati bo'lib, uni ilg'or kasbiy rivojlanish va o'z-o'zini rivojlantirishga, kasbiy sohada ham, umuman hayotda ham maksimal ijodiy o'zini o'zi amalga oshirishga yo'naltiradi.

Uning tarkibi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- kasbiy qadriyat yo'nalishlari (pedagogik faoliyatning ijtimoiy shartli va shaxsiy qadriyatlari),
- kasbiy maqsadni belgilash (ijtimoiy va pedagogik maqsadlarni anglash va boshqalar),
- kasbiy motivatsiya (pedagogik faoliyat jarayoni va mazmuniga qiziqish).
- kasbiy muvaffaqiyatga intilish (yutuq motivatsiyasi, o'z-o'zini rivojlantirish istagi, ijodiy kasbiy faoliyatga tayyorlik va boshqalar),
- kognitiv shakllanish darajasi,
- hissiy-baholash

- motivatsion-xulq-atvor mezonlari bilan belgilanadi.

Akmeologik yondashuv - bu akmeologik muammolar va vazifalarni hal qilishga imkon beradigan printsiplar, uslublar va usullar tizimi, uni kasbiy ta'limda amalga oshirish bo'lajak mutaxassislarning shaxsiyatining mazmuni va yo'nalishi darajasida, ularning nazariy, uslubiy darajasida progressiv o'zgarishlarga olib keluvchi omil sifatida ahamiyatli hisoblanadi.

Zamonaviy sharoitda ijodiy akmeologik, raqobatbardosh shaxsga talab juda yuqori va u doimo oshib boradi. Postindustrial tsivilizatsiyaning rivojlanish mexanizmi haqidagi zamonaviy g'oyalardan kelib chiqadigan ta'limning asosiy maqsadi mutaxassis sifatining ilg'or rivojlanishini ta'minlashdan iborat. Shu munosabat bilan ijodiy fikrlaydigan, yuksak kasbiy mahoratga, ijodiy salohiyatga ega mutaxassislarni tarbiyalash ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biridir. Shakllangan shaxs faoliyatining asosiy shakli, ma'lumki, kasbiy faoliyat bo'lib, uning samaradorligi ko'p jihatdan uning ijodiy tabiatiga bog'liq. Shu munosabat bilan kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ijodkorlikni rivojlantirish jarayoni alohida ahamiyatga ega.

Shu o'rinda ijodkor inson haqida N.T.Jumagulova qobiliyatli inson, birinchi navbatda, turli ko'rinishlarda namoyon bo'luvchi yorqin shaxs ekanligi, qobiliyatli kishi boshqa odamlardan ajralib turishi, bunda uning emotsionalligi, g'ayrioddiy fikrlari, hech bir qiyinchiliklarsiz berilgan vazifalarni tezda bajara olishi, harakatning original usullarini tanlash orqali yuroqi natijaga erishishida ko'radi[21;160-b].

Biz akmeologik yondashuvni ijodiy shaxsni rivojlantirishda asosiy umumlashtiruvchi kategoriya sifatida belgilab, akmeologiyani ilmiy-amaliy muammolarni va kasbiy mahorat cho'qqilariga erishishga qaratilgan vazifalarni o'rganish va hal qilish imkonini beradigan ilmiy tadqiqot tamoyillari, uslublari va usullari to'plamini amalda qo'llashda hamda kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun motivatsiyani oshirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratishi o'rganildi.

2.1.1-jadval

Shaxs rivojlanishini o'rganish doirasida akmeologiya, psixologiya va pedagogikani taqqoslanishi

Akmeologiya	Psixologiya	Pedagogika
Rivojlanish jarayonlarini optimallashtirish, shaxsni yetuklik cho'qqilariga ko'tarish nuqtai nazaridan individual va shaxsiy xususiyatlarni o'rganadi.	Rivojlanish- o'qitish va ta'limni takomillashtirish deb hisoblanadi	Rivojlanish jarayonlarini o'rganadi
Psixologiya tomonidan aniqlangan qonuniyatlarni hisobga oladi, shunda shaxsiyatni rivojlantirish, o'qitish, o'rganish va shaxsni rivojlantirishni uyg'unlashtirib, faoliyatni maqsadli ravishda amalga oshiriladi.	Shaxsning rivojlanishi o'z-o'zidan va empirik tarzda amalga oshirilishi uchun muhim konturlarni aniqlaydi	Markaziy ilmiy vazifa sifatida shaxsni rivojlantirish va takomillashtirish amaliyotini o'z ichiga oladi
Maqsad inson tomonidan bilim olish emas, balki o'zini, kasbiy va ijodiy qobiliyatlarini, ko'nikma va qobiliyatlarini takomillashtirishdir.	Maqsad - o'rganishga hissa qo'shadigan konturlarni aniqlash	Maqsad inson tomonidan bilim olishga moslashish (inson omili)
Shaxsning tabiiy va biologik sifati (individning biologik sifati deganda organizm,	Psixologiya va pedagogikada shaxs tushunchasi «individ», «individuallik», «sub'ekt» tushunchalari kontekstida aniqlanadi. "Shaxs" va "individuallik" tushunchalarida shaxs	

jins, yosh, salomatlik va boshqalar) tushunchasi adekvatdir. Shaxs sub'ekt sifatida barcha odamlar uchun standart ma'noga ega bo'lmagan rivojlanishning eng yuqori darajasiga va individuallik imkoniyatlari bilan "o'lchanadigan" rivojlanishning eng yuqori darajasiga yetadi.	ma'naviy mohiyatining turli jihatlarini, turli o'lchovlari mustahkamlangan. Jamoada shaxsni tashkil etuvchi shaxslararo aloqalar tashqi ko'rinishda ob'ektiv faoliyatga xos bo'lgan sub'ekt-ob'ekt munosabatlari bilan bir qatorda muloqot yoki sub'ekt-sub'ekt munosabatlari shaklida namoyon bo'ladi.
--	---

Akmeologiya shaxsning rivojlanishini aniqlashda nafaqat progressiv, potentsial imkoniyatlarni, balki uning regressiv variantlarini ham hisobga oladi va shaxsning o'zi tomonidan optimallashtirish uchun shaxsning hozirgi holatiga tashxis qo'yadi; shaxsning eng ilg'or turmush tarzini ochib beruvchi psixologik, ma'naviy, kasbiy madaniyat tushunchalarini ko'rib chiqadi.

Agar madaniyatshunoslikda asosan madaniyatning mohiyati va uning jamiyatga, ommaga va shaxsga ta'siriga e'tibor berilsa, akmeologiya shaxsning madaniy rivojlanishining mexanizmlarini belgilaydi. Rivojlanayotgan va takomillashgan inson nafaqat madaniyatni o'zlashtiribgina qolmay, balki eng yuqori darajadagi imkoniyatlarga tayangan holda ushbu madaniyatni o'zi ham rivojlantira boshlaydi va bu erda u yana yangi sifat va darajadagi mavzu sifatida ishlaydi.

Shunday qilib, akmeologik yondashuv inson va faoliyatning kasbiy mahoratini rivojlantirish muammolarini

hal qilishga imkon beruvchi umumlashtiruvchi usuldir. Ushbu yondashuv mutaxassisning kasbiy mahorati va shaxsiyatini izchil rivojlantirishga yordam beradigan talablar, shartlar va omillar tizimini o'rganadi va professiogramma va psixogrammani ishlab chiqishdir.

Akmeologik yondashuv nuqtai nazaridan, bu sub'ektning ijtimoiy maqbul ish sifatiga erishishi haqida emas, balki yuqori professionallik darajasiga erishishga yordam beradigan shartlar, shartlar va omillar, prognozlar haqida muhokamalar yuritiladi. Bunda shaxsiy rivojlanish yo'llari, usullariga alohida e'tibor qaratiladi. Akmeologik tadqiqot amaliyoti shuni ko'rsatdiki, bu usul ishonchli natijalar beradi. Akmeologik yondashuvlar doirasidagi "kasbiylik", "kasbiylik darajasi", "kasbiylikning akmeografik tavsifi" tushunchalarining mohiyati quyidagi jadvalda o'z ifodasini topgan.

2.1.2-jadval

Akmeologik yondashuvning asosiy xususiyatlari

Tushuncha	Akmeologiya doirasidagi tushunchalarning mohiyati
Professionalizm	Murakkab hodisa, shu jumladan kasbiy mahorat va harakat

	usullariga ega bo'lish, kasbdagi ijodiy faoliyat tajribasi, shaxsiy o'zini o'zi anglash va ijodiy motivlar.
Professionallik darajasi	Ko'nikmalar, tajriba, motivlarning miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari
Professionallikning akmeologik tavsifi	U faoliyat va shaxsning professionalligi kontseptsiyasiga asoslanadi, darajalarni taqsimlash bilan quyidagi tarkibiy qismlarni tavsiflaydi: kasbiy kompetentsiyani oshirish; kasbiy mahorat va malakalarni oshirish; samarali qarorlar qabul qilishning yangi usullarini o'zlashtirish; kasbiy muammolarni hal qilish uchun yuqori samarali algoritmlar va texnologiyalar; faoliyatning texnik vositalari.

Akmeografik tavsiflar uchun qo'llaniladigan asosiy usullar ekspert so'rovlari va baholashlari, mutaxassislar bilan suhbatlar, hujjatlarni tahlil qilish, kasbiy tavsiflar, qiyosiy tahlil natijalari, psixologik testlar, shaxsiy va kasbiy rivojlanishdagi dinamik o'zgarishlarni tahlil qilishdir.

Akmeogramma individual shaxsiy va kasbiy rivojlanish uchun asos bo'lib, fanning boshlang'ich shartlarini belgilab beradi, yuqori professionallikka erishishga, "akme" ga erishishga qaratilgan.

Akmeologik yondashuvlar mana shu shaxs rivoji va kamolotida, faoliyat maxsulini o'rganib akmeshaxs hususiyatlarini tadqiq qilib boraveradi.

N.V.Kuzmina tadqiqotlarida "Ta'lim amaliyotidagi asosiy masalalardan biri – ijodiy shaxsni rivojlantirish" deydi[23]. Bugungi kunda esa ijodiy shaxsni rivojlantirish ta'lim muassasalari oldidagi asosiy vazifalardan biridir.

Umumta'lim maktabining o'quv jarayonida akmeologik yondashuvga ehtiyoj mavjud bo'lib, bunda jamiyat uchun maktabni bitiruvchilarni kommunikativ, ijodkor, mustaqil fikrlaydigan, muvaffaqiyatga intiladigan va individual rivojlanish traektoriyasini mustaqil

qurishga qodir bo'lgan shaxslar sifatida tarbiyalash masalasi turadi.

O'qituvchi o'z faoliyatida duch keladigan ko'plab qiyinchiliklar ichida eng qiyini, A.Anastasi tadqiqotlariga ko'ra, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdir.

Ijodiy qobiliyat yangilik yaratish zarurligi va mumkinligini tushunish, muammoni ifodalay olish, g'oya, farazni ilgari surish uchun kerak bo'ladigan bilimlardan foydalanish, farazni nazariy va amaliy tasdiqlash, muammoni hal qilish yo'llarini izlash hamda yechimini topish va pirovard natijada yangi original mahsulotlar yaratish (ilmiy kashfiyot, ixtiro, san'at asari va boshqalar) sifatlari majmuini ifoda etsa, ijodiy faoliyat – bu sub'ekt faoliyatining o'z mehnatiga (ishdan qoniqish, uni bajarish jarayonida yangilikka intilish, muammo yechimini topishda ijodiy motivatsiya) munosabati va masalani ijodiy hal etish (avval o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni hamda faoliyat usullarini yangi holatga mustaqil ko'chirish, muammoli, ma'lum ob'ektning yangi funksiyasini ko'ra bilish) jarayonidir.

Shu paytgacha qobiliyatli bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktablarda

o'quvchilarning aql-zakovati va maxsus qobiliyatlarini rivojlantirish bilan taqqoslaganda ijodiy rivojlanish ko'p qirrali tadqiqot mavzusi emas edi, ammo bu muammoni chuqur o'rganish zarurati yuzaga keldi. Ushbu muammoni ishlab chiqish – qobiliyatning mohiyatini yaxshiroq tushunishga, uni maxsus ta'lim sharoitida rivojlanish mexanizmlarini to'liqroq ochib berishga, har birining rivojlanishining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qitish usullari va uslublarini ishlab chiqishga yordam beradi[49;36-43-b.].

Ta'limga akmeologik yondashuv insonning ta'lim muhitidagi kasbiy pozitsiyasini o'z-o'zini takomillashtirishga, o'zini-o'zi rivojlantirishga, o'sib boradigan va katta odamning bir cho'qqidan ikkinchisiga harakatlanishiga, inson kamolotining har xil turlarida "akme" ga erishishga, uning ijodkorligi va sog'lig'ida, barchaning rivojlanishida uning hayotiyligida o'z ifodasini topadi [40;712-b.].

L.K.Veretennikova fikriga ko'ra, ijodiy qobiliyat ijodiy shaxsning o'zini rivojlantirish mexanizmini "ishga tushiradi".Bunda o'quvchini o'z-o'zini anglashida o'qitishning ommaviy xarakteri va o'qitishning individual uslubi o'rtasida hamda algoritmik bilimlarni o'zlashtirish va harakat usullari va ijodga tayyorlik o'rtasidagi qarama-qarshiliklarni ko'rish mumkin, deydi[13;340-b.].

Akmeologiya bevosita shaxsning maa'lum yosh davrlaridagi faoliyati yo'llarini o'rganar ekan, unda muvaffaqiyatga erishilgan bosqichlarini faoliyat cho'qqisi erishishda sababchi bo'lgan omillar, qobiliyatlarni tadqiq qiladi.

Ba'zi ekspertlarning fikriga, insonning ijodkorligi barcha turdagi qobiliyatlarning ajralmas elementi bo'lib, ularni ijodiy komponentdan alohida ajratib bo'lmaydi[29; 368-b.].

A.M.Matyushkin qobiliyatning faqat bir turi borligini ta'kidlaydi, u ham bo'lsa – ijodiy. Agar ijod bo'lmasa, qobiliyat haqida gapirish befoyda. Boshqa tadqiqotchilar ijodiy qobiliyatning alohida, mustaqil tur sifatida mavjud bo'lishining qonuniyligini himoya qiladilar. Fikrlash nuqtai nazarlaridan biri shundaki, qobiliyatlilik – ishlab chiqarish, yangi g'oyalarni ilgari surish, ixtiro qilish qobiliyati yoki yaratilgan narsalardan ajoyib tarzda foydalanish qobiliyati tufayli hosil bo'ladi[30; 27-34-b.].

Akmeologik yondashuv potentsial va haqiqiy shaxsga nisbatan biroz boshqacha pozitsiyaga ega. Psixologik izlanishlarda shaxs ikki sohada - potentsial va tegishli bo'lganidek rivojlanib borishi ta'kidlandi. Potentsial sohalarga quyidagilar kiradi:

- insonga xos tabiiy xususiyatlar;
- shaxs sifatida xususiyatlar;
- qobiliyatlar;

A.M.Matyushkina konsepsiyasidagi ijodiy qobiliyat tushinchasi- intellektual, ijodiy va motivatsion omillar majmuasi sifatidatalqin qilinadi. Iste'dodni – ijodiy rivojlanish va ijodiy shaxsni shakllantirishning umumiy sharti sifatida hisobga olgan holda, A.M.Matyushkin o'zining beshta tarkibiy qismini ajratib turadi:

1) kognitiv motivatsiyaning asosiy roli;

2) tadqiqot, ijodiy faoliyat, yangi muammolarni aniqlash, muammolarni hal qilishda ifodalanishi;

3) original yechimlarga erishish imkoniyatlari;

4) prognozlash va kutish imkoniyatlari;

5) yuqori estetik, axloqiy, intellektual etalonni baholashni ta'minlaydigan ideal standartlarni yaratish qobiliyatini keltirib o'tadi[28].

Akmeologik yondashuv o'quv jarayoni sub'ektlarini yaxlit va barqaror rivojlanishiga qaratilgan. O'qituvchi va talaba ijodiy o'zaro va hamkorlikda ish olinib, bir-birlarining muvaffaqiyatini ta'minlaydilar. O'qituvchi kasbiy mahoratining asosiy mezonlaridan biri uning shogirdlarini tayyorlash sifati, ularning yutuqlari natijalaridir.

Qobiliyatning psixologik tuzilishi insonning ijodini va ijodiy rivojlanishini tavsiflovchi asosiy tarkibiy elementlarga to'g'ri keladi. Ijodiy rivojlanishning tashqi ko'rinishlari har xil bo'lib, ular bolalik davrida, birinchi navbatda, tezroq rivojlanish (nutq va fikrlash), erta emotisonal (musiqa, chizish, o'qish, hisob), bolaning qiziqishi, uning tadqiqot faoliyati sifatida ifodalanadi[47].

Bunda bola iqtidorini, qobiliyalar tuzilmasini namoyon bo'lishi ma'lum yosh davrlarda ijtimoiy va biologik omillar ta'sirida yuzaga kela boshlaydi.

"Ijodkorlik" - bu qobiliyatning muhim xususiyatlaridan biridir. Ijodga moyillik - inson faoliyatining eng yuqori namoyon bo'lishi, yangi o'ziga xos narsa yaratish mumkin bo'lgan keng ko'lamlı qobiliyatidir[48; 36-43-b.].

B.M.Teplov tomonidan qobiliyatlar sifat jihatidan o'ziga xos kombinatsiyasi

deb ta'riflanib, qobiliyatdagi farqlar avvalambor sifat jihatidan emas, balki miqdoriy muammo ekanligini ta'kidlagan. Unga ko'ra bir xil ko'rinishdagi qobiliyatlar, shaxs faoliyat tuzilmasi, ijtimoiy muhiti ta'sirida har xil rivojlanadi[52;42-48-b.].

Torrans fikricha, ijodkorlik o'zini aqliy salohiyat yetishmayotganida; yangi tuzilmalar va munosabatlarga yangi ma'lumotlarni kiritish jarayonida; aniqlanishi zarur bo'lgan ma'lumotlarni topishda; yangi yechimlarni berishda hamda ularni tekshirishda namoyon bo'ladi, deydi[48 36-43-b.].

Jonsonning fikriga ko'ra, kuzatiladigan xulq-atvorda ijodkor o'quvchi o'zini kutilmagan holatda o'zgacha namoyon qiladi, bunda uning o'ziga bo'lgan ijobiy ishonishi, faoliyatini ijtimoiy o'zaro ta'sirida o'z-o'zidan amalga oshira olishida yaqqol namoyon bo'ladi, deydi[51;48-b.].

Ijodkor insonlarni yuqorida qayd etilgan xususiyatlar nafaqat uning psixologik xususiyatlariga balki, fiziologiyasiga ham ta'sir etadi.

Ijodiy qobiliyatga ega shaxslar o'rtacha umr ko'rish davomiyligi qariyb 10 yilga ko'p ekanligi haqida ilmiy fanda statistik dalillar mavjud. Darhaqiqat, Seneka 70 yil, Darvin - 73, Paster - 74, Pifagor - 76, Faradey - 77, Galiley - 79, Xarvi - 80, Sen-Simon - 80, Shellling - 80, Platon - 81, Kant - 81, Edison - 82, L. Tolstoy - 82, Gyote - 82, Nyuton - 84, Spenser - 85, Tabassumlar - 90 yosh hayot tarzini yashab o'tib, o'z akmeologik cho'qqisini yarata olgan olimlardir.

Inson qanchalik iste'dodli bo'lsa, u shunchalik uzoq umr ko'radi. Ushbu farazlar juda ziddiyatli bo'lib bunda erta vafot etgan M.Zoshchenko tomonidan tuzilgan ijodiy daholar ro'yxatiga murojaat

qilish kifoya. Hayot davomiyligi va ijodiy faoliyatni izlash o'rtasidagi bog'liqlik faqat aniq bo'lishi mumkin. Haqiqat shundaki, xronologik yoshdan qat'i nazar, IQ pasayishi o'limdan bir necha yil oldin kuzatilganligini ko'rsatadigan bir qator olimlarning (Rascin- 1936, Kleemeier-1962, Butler-1967) tadqiqotlar mavjud. Bu shuni ko'rsatadiki, ijodiy qobiliyatga ega shaxslarning uzoq umr ko'rishi genetik jihatdan dasturlashtirilgan bo'lib, umr ko'rish davomiyligi bir omilning ikki tomonini ifodalaydi[43].

Ko'plab psixologlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, oddiy maktabda qobiliyatli bola ikki holatda bo'ladi:

1. Bir tomondan noqulaylik sharoitida (maktabda);

2. yuqori kognitiv qulaylik sharoitida - hamma narsa aniq va qiziqarli - (uyda, davralarda va studiyalarda), aksincha. Aynan shu sababli yuqori intellektga ega bo'lgan ko'plab o'quvchilar ijodiy qobiliyatlarga ega emaslar[52;42-48-b].

Bugungi kunda shaxsning ijodiy qobiliyatining multifaktorial strukturaviy modeli ishlab chiqilgan bo'lib, unga o'ziga xos fazilatlar to'plami ijobiy o'zini o'zi tasvirlash, mustaqillik, qat'iyatlilik, qiziquvchanlik, ijodiy qiziqish, o'ziga ishonch va ma'lumotni sintez qilish; aniqlik, muqobillik, fikrlashning farqliligi, qidirish va o'zgaruvchan fikrlash uslubi, xotiraning assotsiativligi, idrokning yaxlitligi va mustaqilligida amoyon bo'ladi[19;7-b].

Ijodkorlikni rivojlantirishga doir zamonaviy yondashuvlar sifatida shaxsiy-faoliyatga yo'naltirilgan va akmeologik yondashuvlar tanlab olinib, ularga asoslangan holda o'quvchilarda

ijodkorlikni rivojlantirish mezonlari belgilab olindi.

Bunday yangi yondashuvlar zamonaviy ta'limning murakkab fanlararo muammolarini o'rganish va konstruktiv hal etish uchun nazariy va uslubiy asos sifatida akmeologik yondoshishni o'z ichiga oladi.

Akmeologik yondashuv asosida o'quvchilarda ijodkorlikni rivojlantirish tizimining markaziy bo'g'ini sifatida samarali ijodiy faoliyatga qobiliyatlilikni aks ettiruvchi kreativ tarkibiy qism aks etadi. Aynan kreativlikni rivojlantirish akmeologik yondashuv asosida o'quvchilarda ijodkorlikni rivojlantirishning bosh maqsadlaridan biridir. Tez o'zgaruvchan hozirgi zamon sharoitida innovatsion fikrlashga qobiliyatlilik o'quvchilarning muhim sifatlaridan biridir.

Ta'lim mazmuniga akmeologik yondashuv, o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash texnologiyalari, maktabni boshqarish maktabni ish rejimidan rivojlanishga o'tkazishga imkon beradi, shu bilan birga, ta'lim sifati sezilarli darajada yaxshilanadi, chunki barcha ta'lim sub'ektlari kognitiv motivlarni tizimlashtiradi.

Akmeologik yondashuv hozirgi kunda zamonaviy maktab uchun ilg'or va istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Akmeologik yondashuvning mohiyati har tomonlama o'rganish va yetuklik bosqichida bo'lgan sub'ektning yaxlitligini tiklashdan iborat. Bunda uning individual, shaxsiy va sub'ektiv faoliyat xususiyatlari yaxlitlikda, barcha o'zaro bog'liqliklarda va vositachilikda o'rganilishi mumkin bo'lgan eng yuqori darajaga erishishga yordam beradi.

Akmeologik yondashuv – bu akmeologik muammolarni hal qilish uchun printsiplar, texnikalar va usullar tizimi. Uning ta'lim jarayoniga kiritilishi o'quvchilar tayyorlash sifatini oshirishni ta'minlaydi va ularning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga yordam beradi.

Akmeologik yondashuvlar asosida ta'lim sifatini oshirish muammosi G.S.Danilova tomonidan ham tadqiq qilingan. Uning ta'kidlashicha, "O'quvchilarning hozirgi tarkibi allaqachon ularni rivojlantirish bo'yicha mutaxassis sifatida o'qituvchiga ko'plab ma'suliyat qo'ymoqda". Bunda o'qituvchi, pedagogika va psixologiya bo'yicha bilimlarni ta'limning yangi kontseptual modellariga qo'shasdan iloji yo'q. Ta'limning bunday modeli dolzarb va istiqbolli bo'lib, ilmiy bilimlarning yangi integratsion falsafiy, psixologik, pedagogik tarmog'i – akmeologik ta'lim asosida ishlab chiqilishi mumkin" deydi [15;108-b.].

R.F.Jukov ta'kidlaganidek, bugungi kunda "Bilim – bu kuch" mashhur shiori o'rniga "Kuch – bu olingan bilimlarni ko'nikmaga, harakatga va natijaga aylantirish qobiliyati" deydi[24;6-10-b.].

Bunda u o'quvchi faoliyatida ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun faol o'qitish usullaridan keng foydalanilish masalalariga to'xtalib o'tadi.

K.D.Ushinskiyning fikriga ko'ra, "Ta'lim – bu insonning aqliy va axloqiy rivojlanishining yagona jarayoni. Ongni zarur bilimlar bilan boyitish shaxs qobiliyatlarni rivojlantirishga yo'naltirilishi kerak. Ongga to'liq singdirilgan bilimlar shaxsiyatni har tomonlama rivojlantirishga sabab bo'ladi" deydi[39;54-b.].

Akmeologik yondashuv boshqa yondashuvlardan keskin farq qiladi, shaxsni faol o'zini-o'zi rivojlantirishni, faoliyatida ijodiy potentsialni samarali amalga oshirishni va "acme" kasbiy rivojlanishiga erishish mohiyatini qayta ko'rib chiqish imkonini beradi. Akmeologik yondashuvning vazifasi, boshqa yondashuvlardan farqli o'laroq, u "shaxsiy hayotni yaratuvchilarini" shakllantirishdir, aynan shu o'ziga xos shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish, shaxsiy potentsialni ochish va amalga oshirish, shaxsning potentsiali doimiy ravishda to'ldirilib turiladigan va yangilanadigan manbalar tizimi sifatida qaraladi.

Adabiyotlar ro'yhati

1. Анісімов О.С., Акмеологія та методологія: проблеми психотехніки і мислетехніки / О.С. Анісімов – М.: 1998. – 772 с.
2. Арипджанова А.Р., "Таълимни ахборотлаштириш шароитида олий таълим муассасалари педагогларининг креатив салоҳиятини ривожлантириш" педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори ...дисс.Автореф.-Т.,2017
3. Burxanov A., Shodmonov Q, "Psixologiya" 2006-yil, 87-b.
4. Бодалев, А. А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А. А. Бодалев. — М. : Флинта: Наука, 1998.-165 с.
5. Бегалиева С.Б., Акмеологический подход – новая парадигма в совершенствовании подготовки будущих специалистов // Успехи современного естествознания. – 2013. – № 7. – С. 123-126

6. Веретенникова Л.К. "Подготовка будущих учителей к формированию творческого потенциала школьников" док.пед.наук дисс. –М. 340 ст.
7. Садовникова И.Е, Развитие творческого потенциала школьников в образовательном процессе дис.канд. пед.наук – Екатеринбург, 2003.-168 ст.